
Катина Димитрова / Katina Dimitrova

ЮГОСЛАВИЯ БЕЗ ТИТО 1980—1992 г.

Yugoslavia without Tito 1980—1992

Summary: *This article observe changes which took place after death of Yosip Broz Tito. His internal policy was concentrated in suppression of nationalist sentiment and promotion of “brotherhood and unity” of the six Yugoslav nations. He built the Yugoslav federation using the model of USSR and solved the national question with principles of national right: equality and full sovereign of all nations, right of self-determination, removal of national and national-religious privileges, free development of national minorities and ethnical groups, funding of less development nations with goal equality between the nations, etc.*

After Tito's death in 1980, tensions between the Yugoslav republics emerged and in 1991 in the country started processes of disintegration.

The period 1980—1992 was period of democracy of western type typical with economic and financial interference of International Monetary Fund and World Bank. Domination of one political party was replaced by multiparty system. Reached consequences in close future were disintegration of the federation, crash between religions, run raised nationalism and separatism.

All these brings after them reversion of past Western influence of, for example United States of America, Germany and Austria, in this region.

Disintegration of Yugoslavia and construction of new states is kind of challenge for member-states of NATO, which are factor in new structuring of the Balkans and „New world order “after the Cold War.

Key words: *Yugoslavia, Western influence, nationalism, disintegration.*

Йосип Броз Тито умира на 4 май 1980г. Този ден е съпроводен с масова скръб, която по никакъв начин не е организирана от партията или държавните институции. За Тито благото на хората на труда е над всичко. За трудовите хора Тито е защитник и благодетел. За военното поколение той е народният маршал. Образът му е на водач, който създава и оглавява партизанското движение, разправя се с хитлеристите и установява социалистическия ред. Позицията на Тито в конфликта със Сталин от 1948 г. също е повод за национална гордост. За дълго Югославия се разграничава както от Изтока, така и от Запада. Тя има и водеща роля в Движението на необвързаните държави. Дългогодишния икономически прираст държи федерацията, тя е пример за процъфтяваща и развиваща се.

Още преди смъртта на Тито чуждите дипломати в Югославия коментират и анализират пътя на страната без маршала. Шведски дипломат цитира „Ерата на посредствеността“, книга на издателя на Ню Йорк Таймс, в която той споделя мнението на френския външен министър Кув дьо Мюрвил още през 1967г., че „след смъртта на Тито в Югославия ще има немалко кланета“¹.

Сценарият се повтаря. След смъртта на Сталин, не идва друг Сталин, а напротив започва процес на десталинизация. Аналогично явление се наблюдава в Югославия. Новите ръководители се кълнат, че и без Тито ще вървят по неговия път. Съвременността обаче поставя на преден план новият начин на интеграция – демокрация и свобода, взаимно приемане и признаване, толерантност и уважение, задължителни норми за всички. Титовизмът не успява да постигне това. Не съществува „братство и единство“, нито пък „югославизиране“ на съставните нации във федерацията. Налице е националистическа вълна, която готви разпадането.

Дълбоката икономическа криза и радикалната политическа промяна в края на 80-те години са благоприятна среда, в която се извяват етническите проблеми. Силното желание за по-голяма независимост на републиките се определя от различното им културно и историческо минало. Етносите се формират в различни цивилизационни общности. Северните републики са под влиянието на средноевропейската традиция и католицизма, докато южните се развиват в чест сблъсък между източно православие и исляма.

Народностното противопоставяне съществува и до 80-те години, но започналата икономическа криза засилва тези вътрешни центробежни процеси. Години по-късно Югославия се превръща в държава с разрушена икономика и огромна в сравнение с последните 50 години безработица. Брутният вътрешен продукт достига отрицателни стойности в сравнение с 1979г., инфлацията достига до 2500 процента през 1989 г., до 1985 г. стойността на югославския динар пада до 90 процента по отношение на западните валути, спестяванията на населението се стопяват, над 25 процента от населението живее на прага на бедността.² Следват година на реформи и нови закони, сменят се правителства, но успех няма нито в икономическите, нито в държавно- политическите проблеми на федерацията.

Най-сериозната крачка за решаване на икономическите проблеми е разработването и приемането от Скупщината през 1983 г. на Дългосрочната програма за икономическа стабилизация³. В нея е разработен комплекс от мероприятия, насочени към интензивност и повишаване на ефективност на народното стопанство, към осигуряване ръста на производство на труда, към преодоляване на структурните диспропорции и изравняване степента на развитието на отделните републики и райони на Югославия, към увеличаване на заетостта на населението, снижаване на инфлацията и външните дългове и привеждане на всички видове потребление в съответствие с реалните възможности на страната.

Главната цел на тази програма е създаване на такъв икономически механизъм, който да се основава на силите на пазара, т.е. за маркетинга на икономиката, и за нейната деполитизация⁴. Една от основните причини за неприлагането и е, че тя засяга специфични национални интереси на републиките. Въвеждането на пазарния механизъм ограничава възможностите за намеса на регионалните ръководства в икономиката. Икономическите решения се предоставят на федералното правителство. В резултат на това се ограничават и техните политически пълномощия. По-слабо развитите републики са засегнати, защото тяхната икономика не може бързо и ефективно да реагира на променящите се условия.

Търпението се крепи чрез външните заеми и чрез фалшиво завишеното потребление. Само три години след смъртта на Тито, Югославия има спешна нужда от доставки на петрол, електричество и на хранителни стоки. През 1983г. Президентството на Югославия сформира комисия, оглавена от Сергей Крейгер, чиято задача е да анализира ситуацията и да даде експертна оценка за мерките, необходими за съживяване на икономиката⁵.

Трайното привличане на чужди капитали през разглеждания период, като средство за модернизация на производството в югославските предприятия налага на страната голям външен дълг. В края на 1986 г. той достига 21 млрд. долара. През 1987 г. достига 23 млрд. долара, като до края на 1990 г. Югославия ще трябва да изплати 14 млрд. щатски долара⁶. Страните, отговарящи за повече от 85 процента от югославския външен дълг (САЩ и други 14 държави) т.нар. „Приатели на Югославия“, образуват клуб, който цели да ограничи финансовите ограничения, за да се даде тласък на икономическата реформа.

След смъртта на Тито в Югославия влизат Международният валутен фонд и Световната банка, чиито заеми срещу нови задължения са деструктивни по отношение на федерацията. Студената война все още продължава и всяка възможност за изместване на руското влияние в региона и заместването му със западно, не се пропуска. Значимостта на цяла и стабилна, но и вярна и задължена Югославия си има своята цена и западните държави са готови да я заплатят.

Югославия има дълго и успешно общуване със създадената през 1958г. Европейска икономическа общност. Породилата се трудова миграция е основната причина Югославия да се ориентира към добри контакти със Западна Европа. През 1962 г. правителството приема закон позволяващ на всеки югославянин да напуска страната без изходна виза⁷. Югославия установява дипломатически отношения с ЕИО през 1968г. и има свое представителство в Брюксел. По този начин без да встъпва в някой от двата блока СИВ и ЕИО, Югославия поддържа контакти и до голяма степен може да се каже, че получава редица облаги от това сътрудничество. Преференции Югославия получава на база първото сключено търговско споразумение в Брюксел през

1970⁸, което изтича на 30 април 1973 г., но е последвано от друго петгодишно Споразумение за развитие на икономическо сътрудничество и търговия в области с общ интерес. Контактите след 1974 г. Между Югославия и ЕИО стават по-интензивни и преминават на министерско ниво. За периода 1970–1980 г. ЕИО остава водещ икономически партньор на Югославия като заема между 39 и 46% от югославския внос и 27 до 56% от износа⁹.

На 25.02.1980 г. е сключено Споразумение за сътрудничество между ЕИО и Югославия, в което се отбелязва, че Югославия запазва статута си в списъка с бенефициенти на Общата система на преференции на Общността (ОСП). До 1980 г. Югославия е основен бенефициент по ОСП. От декември 1976 г. комисар Гюнделах дава достъп на Югославия до Европейската инвестиционна банка¹⁰. В параграф 1 от документ NL 41/2 от 14 февруари 1983 г. Общността заявява че ще участва със финансово сътрудничество в проекти за икономическо развитие на Югославия с 200 млн. ЕУА¹¹ под формата на заем от Европейската инвестиционна банка¹².

През ноември 1987 г. на посещение в Югославия идва председателят на комисията Жак Делор. През същата година са подписани четири нови търговски и финансови протоколи¹³. От 1988 г. Югославия започва да участва в програмата за научно-техническо сътрудничество „Еврика“. През следващата година Югославия заявява своите намерения да стане асоцииран член на Общността. През февруари 1990г. Югославия подава заявление за членство в Съвета на Европа¹⁴, което неофициално се приема като задължително условие за тръгване по пътя на интегриране в ЕИО.

Година след смъртта на Тито, през пролетта на 1981 г., избухва голям студентски бунт в автономния регион Косово. Това се случва не за първи път. Подобни демонстрации има и през 1966 и през 1968 г., но този път се ръководи от Албанското национално движение. Разликата от този бунт и предишните е в това, че той поставя началото на етническото напрежение. Косово руши връзките си с Югославия.

Словения и Хърватия от своя страна се оплакват, че по-слабо развитите републики изсмукват ресурсите им. На 25 юни 1991г. хърватският Сабор обявява републиката за независима и суверенна държава. На същия ден словенските депутати гласуват Декларация за независимост на Република Словения. Още на следващият ден словенските държавни органи поставят под свой контрол границата с Италия и Австрия и установяват собствен митнически контрол. Двете републики вървят паралелно по пътя на напускане на федерацията след отказа за разглеждане на общия им проект за конфедериране. Те са на едно мнение и за фактът, че трябва да се подготвят за евентуално военно решение на конфликта. През април 1991г. двете държави подписват Договор за съвместна отбрана. Както стана ясно, по-рано двете държави отказват да внасят вноските си в бюджета на федерацията. Приетите от парламентите на двете държави актове суспендират конституцията на

СФРЮ, която, въпреки че предвижда самоопределение и национална независимост на всяка държава, не допуска промяна в границите без съгласието на всички републики и автономни области. Неспазването на този член от Конституцията налага намеса на ЮНА.

Световната общност, разбира се, не може да остане безразлична към гражданска война и кърваво етническо прочистване или други престъпления. Тя не остава – обявява виновника за тези събития, а именно Сърбия и Черна гора, обявили решимостта си да запазят югославската федерация.

От началото на конфликтите в бивша Югославия международните институции за сигурност опитват различни подходи за влияние върху събитията – било то чрез дипломатически преговори, със санкции, а в редица случаи чрез военна намеса. В началото инициативата е в ръцете на Европа.

В състава на ЕС, тогава ЕО, през 1991 г. влизат 12 държави. В двата полюса са Франция и Германия. Френското правителство от самото начало подкрепя единството на Югославия, не одобрява обявената от Словения и Хърватия независимост, настоява за тримесечен мораториум върху това. Великобритания, Испания и Гърция са по-скоро зад позицията на Франция, което е вследствие на добрите контакти в миналото. Но в бъдещото развитие на събитията става ясно, че за Франция контактите с Германия и запазването на мястото ѝ в ЕС е много по-важно за нея от заставането на страната на Сърбия.

Това, което Тито строи години, се разрушава бързо. Той строи югославската федерация по съветския модел и решава националния въпрос с принципите на националното право: пълно равенство и суверенитет на всички народи, право на самоопределение, отстранява националните и национално-религиозни привилегии, свободно развитие на националните малцинства и етнически групи. След смъртта на Тито през 1980г. се появява напрежение между югославските републики и през 1991г. в страната започват дезинтеграционни процеси. Годините от 1980 до 1992г. са период на демокрация от западен тип, типичен с икономическата и финансова намеса на МВФ и Световната банка. Доминирането на една политическа партия е заменено с парламентарна многопартийна система. Достигнатите последици в близко бъдеще са разрушаване на федерацията, сблъсък между религиите, растящ национализъм и сепаратизъм. Всичко това води след себе си до заемане на стари позиции на западното влияние в региона.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Николов, Р.** Дипломация на четири очи. Из дневника на един български посланик в Югославия. С., 1995, с. 174–176.

² **Манчев, Кр.** Кървавият край на Югославия. София, 2009, с. 16–21.

³ **Црънобрња, М.** Югославската драма. Hermes Publishing Ltd Canada. София, 2005, с. 122.

⁴ Пак там.

⁵ **Никифоров, К.** Карделевская Югославия. – В: Югославия в XX веке, Очерки политической истории. Российская академия наук, Институт Славяноведения, Москва, 2011, с. 735.

⁶ **Црънобрња, М.** Югославската драма. Hermes Publishing Ltd Canada. София, 2005, с. 127.

⁷ **Банчев, Б.** *Европейският път на Югославия.* – В: Международни отношения – XXXVII, 5–6, 2008, с. 134.

⁸ *The European Community and Yugoslavia. Europe Information. Commission of the European Communities Directorate-General Information, Communication, Culture*, July 1988. 280/X/88-EN, B-1049 Brussels. Rue de la Loi, 200.

⁹ **Банчев, Б.** *Европейският път на Югославия.* – В: Международни отношения – XXXVII, 5–6, 2008, с. 136.

¹⁰ *Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture/ Europe Information.* 280/X/88-EN, B-1049 Brussels. Rue de la Loi, 200.

¹¹ European Unit of Account (EUA) е парична единица използвана от Европейската Общност, наследена от еврото.

¹² *Cooperation EEC – Yugoslavia, Compilation of Texts 1.01.1983–31.12.1984.* Council of the European Communities, NoL 41/2, 14.02.1983.

¹³ *Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture/ Europe Information.* 280/X/88-EN, B-1049 Brussels. Rue de la Loi, 200.

¹⁴ **Банчев, Б.** *Европейският път на Югославия.* – В: Международни отношения – XXXVII, 5–6, 2008, с. 139.